

Ideový stret latinskej a cirkevnoslovanskej obradovej terminológie v diele Juraja Joannikija Baziloviča¹

Mária Strýčková

Kľúčové slová: Bazilovič, liturgia, obradová terminológia, latinčina, cirkevná slovančina

V príspevku sa zaoberáme vzťahom medzi dvoma kultúrnymi a religióznymi tradíciami, a to latinskou a cirkevnoslovanskou kultúrou. Odraz tohto vzťahu možno sledovať aj v jazykovej rovine. Už pápež Ján Pavol II. počas svojej návštevy Slovenska v r. 1995 v Prešove povedal: „Tu sa Západ stretá s Východom, latinský obrad s východným. Takmer hmatateľne tu možno cítiť stopy dedičstva a posolstva svätého Cyrila a Metoda, apoštolov Slovanov a spolupatrónov Európy“². V priestore východného Slovenska sa stretáva východný obrad a spiritualita so západným kresťanským svetom, s jeho myslením a duchovnosťou, čo sa, pravda, prejavuje aj príslušnosťou veriacich byzantsko-slovanskej tradície ku katolíckej cirkvi.

Symbiózu či koexistenciu východného a západného konfesionalizmu si možno dobre predstaviť práve v prostredí Mukačevskej eparchie, teda v prie-

---

¹ Štúdia je súčasťou riešenia projektu APVV-14-0029 CyrSlav – *Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia*, ktorý je financovaný Agentúrou na podporu výskumu a vývoja.

² *Pápež Ján Pavol II. na Slovensku. Príhovory a homílie*, [in:] *Dokumenty pápežov*, <<http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/navste-va-svateho-otca-v-sr-1995>> (30.7.2015).

store siahajúcom od Spiša po Maramureš³. V tomto priestore sa zachovávala byzantsko-slovanská liturgická tradícia a cirkevno-slovanský jazyk zapísaný cyrilským písmom⁴. Toto spoločné duchovné dedičstvo obyvateľov karpatského regiónu bolo a podnes je silným zjednocujúcim prvkom a v širšom kontexte ho možno vnímať aj ako spojivo so všetkými slovanskými národmi.

Zlatý vek Mukačevského biskupstva predstavuje éra pôsobenia biskupa Bačinského, ktorý venoval osobitnú pozornosť otázkam liturgie, používaniu cirkevno-slovanského jazyka a príprave kňazov, kantorov a cirkevných učiteľov v prostredí svojej eparchie⁵. Zaslúžil sa aj o vydanie Biblie v piatich častiach v r. 1804 v Budapešti v cirkevno-slovanskom jazyku; toto vydanie Svätého písma nevzniklo ako nový preklad, ale vyšlo z predlohy pripravenej v Kyjevsko-pečerskej lavre⁶. Vydanie Biblie vo „vlastnom jazyku“ je nevyhnutnosťou na duchovnú formáciu i edukáciu. Keďže kňazi východného obradu študovali na tamojších mestských latinských školách, prípadne na latinských univerzitách v Uhorsku, vznikla akútna potreba vzdelávať ich nielen v byzantskom obrade, ale aj v cirkevno-slovanskom jazyku, ktorý sa v administratívno-právnom i literárnom procese dostal do úzadia a často mu nerozumelo ani samotné duchovenstvo. Túto situáciu si uvedomoval aj okruh inteligencie okolo biskupa Andreja Bačinského.

Významnou osobnosťou, s ktorou biskup Andrej Bačinský spolupracoval na duchovnom povznesení miestnej cirkvi, bol Juraj Joannikij Bazilovič (narodil sa 6. júna 1742 v Hlivišťach, dnes okres Sobrance; umrel 18. októbra 1821 v mukačevskom kláštore), známy ako otec zakarpatskej historiografie

³ Oblasť dnešného východného Slovenska, Zakarpatskej Ukrajiny a severovýchodného Maďarska.

⁴ Іоаннікій Базиловичъ, Толкованіє цѣнныа Литургии Новаго Закона истинныа Безкровныа Жертвы / Joannicius Bazilovits, *EXPLICATIO Sacrae Liturgiae Novae Legis veri Incruenti Sacrificii*, eds. S. Zavorský, P. Žeňuch, Bratislava–Roma 2009.

⁵ J. Doruľa, *Historický význam a odkaz diela osobností slovenského národného obrodzenia*, Bratislava 2014, s.162; C. Vasil', *Juraj Joannikij Bazilovič (1742 –1821) a jeho Tolkovanije Svjaščennyja Liturgii – Výklad svätej liturgie*, [in:] *J. J. Bazilovič OSBM a M. Lacko S.J.*, Košice 2002, s. 13–21.

⁶ Treba podotknúť, že to bol významný krok „v duchu ideí osvietenstva, kedy podľa vzoru ostatných cirkví v Uhorsku sa usiloval vplývať na jednoduchých ľuďí [...] len vtedy bude môcť jednoduchý veriaci porozumieť cirkevnému jazyku, keď sa ho bude učiť tak, že bude čítať Sv. Písmo, lebo iba v ňom ostal tento starý slovanský jazyk uchovaný v plnosti“. P. Žeňuch, *Kultúrne a spoločenské podmienky vydania päťväzkovej Biblie pre gréckokatolíkov Mukačevskej eparchie*, [in:] *Historický význam a odkaz diela osobností slovenského národného obrodzenia*, ed. J. Doruľa, Bratislava 2014, s. 131–160.

či Herodotos dejín Mukačevskej eparchie. Študoval na jezuitských školách v Užhorode a v Košiciach. Po gymnáziu, ktoré ukončil s výborným prospechom, vstúpil v roku 1761 do mukačevského kláštora. Po noviciáte v krásnobrodskom kláštore pod vedením významného hieromnícha⁷ Inocenta Kašpera zložil mníšske sľuby a prijal meno Joannikij. Bol jedným z baziliánskych študentov, ktorí v Krásnom Brode ukončili aj filozofické štúdiá. Bazilovič po ukončení svojich teologických štúdií bol vysvätený za kňaza a bol vymenovaný za profesora teologickej školy v kláštore v Máriapóč (Máriapócs), kde prednášal filozofiu a neskôr aj teológiu a intenzívne sa venoval komplexnej edukačnej príprave baziliánskych študentov⁸. Po smrti protoigumena Silvestra Kovejčáka bol vo veku 47 rokov zvolený za protoigumena všetkých baziliánov v Mukačevskej eparchii. Tento úrad vykonával 32 rokov⁹. V rokoch 1798–1804 postavil na Černečej hore pri Mukačeve novú kamennú cerkev svätého Mikuláša. Pár rokov predtým v rokoch 1766–1772 gróf Demeter Rác daroval peniaze potrebné na vybudovanie kamenného kláštora, ktorý sa tiež nachádzal na tom istom mieste. Juraj Joannikij Bazilovič zomrel v mukačevskom kláštore vo veku 79 rokov. Jeho telesné pozostatky sú pochované v krypte chrámu svätého Mikuláša na Černečej hore. Keďže chrám bol staticky narušený vodnou eróziou rieky Latorice pretekajúcou pod kláštorným kopcom, na ktorom je postavený chrám, spevnili ho tak, že časť krypty zaliali betónom, a tak sa uzavrel prístup aj k jeho hrobke i kryptám ostatných mníchov, napríklad aj k hrobke A. Kralického¹⁰.

Juraj Joannikij Bazilovič bol významným historikom, liturgistom a predstaviteľom asketického mníšskeho života. V našej štúdií sa zameriame len na jeho liturgické dielo *Толкованіє цѣннаго Литургии Новаго Закона истиннаго Безкровнаго Жертвы / EXPLICATIO Sacrae Liturgiae Novae Legis veri Incruenti Sacrificii*. Ako vidno v názve, je to bilingválny cirkevnoslovansko-latinský výklad božskej liturgie, ktorý vznikol v roku 1815. Napriek dvestoročnému

⁷ Ιερομοναχος – mních v byzantskej cirkvi, ktorý dostal kňazské svätenie, rehoľný kňaz.

⁸ Porovnaj J. Bazilovič, *Brevis Notitia foundationis Theodori Koriathovits, Cassoviae* (Košice) 1799, s. 96.

⁹ Mnohí autori sa rozchádzajú v dátume, kedy sa stal Joannikij Bazilovič protoigumenom. Presne by sa to dalo zistiť nahliadnutím do archívnych dokumentov, a podľa toho, kto sa medzi rokmi 1782 až 1789 podpisoval na dokumentoch a listinách ako protoigumen. Bližšie pozri M. Lach, *Il contributo di Giorgio Giovanniccio Bazilovič OSBM alla formazione monastica dei Basiliani dell'eparchia di Mukačevo (1789–1821). Excerpta ex Dissertatione ad Doctoratum*, Roma 2009.

¹⁰ *Ibidem*, s. 48.

časovému odstupu podnes patrí k najrozsiahlejším liturgickým komentárom zakarpatskej proveniencie v našom priestore. Dielo je rozdelené na tri časti, ktoré sa následne členia na kapitoly a paragrafy. Z pôvodných 781 strán in folio sa prvých 32 strán stratilo. Toto Bazilovičovo dielo bolo dlho v rukopise. Až v roku 2009 sa podarilo jeho vydanie v rámci vedeckej série *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae* zásluhou P. Žeňucha a S. Zavarského¹¹.

Začiatok Bazilovičovho výkladu tvorí podrobný obsah na viac ako 70 stranách. Prvá časť diela má dvanásť kapitol. Venuje sa predovšetkým obete, vysvetľuje chápanie i ustanovenie obety z pohľadu Starého i Nového zákona a zároveň polemizuje a argumentuje s protestantskou náukou, čím dielo nadobúda apologetický charakter. Od šiestej kapitoly sa venuje výkladom sv. liturgií a opisuje prvokresťanskú liturgiu.

Druhá časť je utvorená z troch rozsiahlych kapitol, v ktorých sa Bazilovič venuje liturgii, ktorá podľa neho do 5. storočia nebola spísaná a postupne s pribúdajúcimi kresťanmi každá cirkev si začala písať vlastnú liturgiu. Zároveň vysvetľuje špecifiká západných obradov, a síce rímskeho, galikánskeho, milánskeho (ambroziánskeho) a španielskeho (mozarabského), ako aj východných liturgií, kde charakterizuje liturgiu sv. Jakuba v jeruzalemskej cirkvi, liturgiu sv. Marka v alexandrijskej cirkvi, etiópsku, maronitskú, chaldejskú liturgiu. V druhej kapitole sa sústreďuje na liturgickú tradíciu konštantínopolskej cirkvi a opisuje liturgiu sv. Bazila Veľkého, sv. Jána Zlatoústeho a liturgiu vopred posvätených darov. Napokon v tretej kapitole podáva text liturgie svätého Jána Zlatoústeho.

Tretia časť Bazilovičovho výkladu je rozdelená na sedemnášť kapitol, v ktorých podáva vyčerpávajúci teologický i liturgicko-praktický komentár k liturgii sv. Jána Zlatoústeho. V sedemnástej kapitole rozoberá vyznanie viery kyjevského metropolitu Petra Mohylu a v záverečných kapitolách uvádza texty liturgie sv. Bazila a liturgie vopred posvätených darov.

Bazilovič čerpal hlavne z dobových latinských liturgických príručiek ako *EYXOΛOΓION* (Benátky 1730, druhé vydanie) od Jacquesa Goara; *Explicatio litteralis, historica, et dogmatica precum, et caeremoniarum missae* (Benátky 1770, preklad z francúzskeho originálu) od Pierra Le Bruna; *Institutiones de sacris christianorum ritibus* (Bratislava 1785–1788) od Ladislava Tompu. Dielo pravdepodobne slúžilo ako edukačný materiál pre formáciu gréckokatolíckeho kňazstva a bolo inšpiráciou pre neskorších vzdelancov. V súčasnosti

---

¹¹ Joannicius Bazilovits, op. cit.

je vzácnym svedectvom liturgickej praxe, jazykovej kultúry a miestnej obradovej tradície.

Fenomén stretania sa latinskej a byzantskej liturgickej kultúry v prostredí východnej cirkvi karpatského priestoru možno odhaliť na príkladoch paralelných textov cirkevnej slovančiny a latinčiny v Bazilovičovom liturgickom diele¹². Latinčina v tomto období bola jazykom uhorskej spisby. Aj cirkevná slovančina je stmelujúcim komponentom slovanských cirkví byzantskej tradície; obidve jazykovo-liturgické tradície tvoria neoddeliteľnú zložku európskeho kultúrneho kontextu.

Juraj J. Bazilovič ako vzdelanec a baziliánsky mních byzantsko-slovanského obradu mal latinské vzdelanie, teda poznal aj západnú teológiu, spiritualitu a myslenie, čo umožňuje sledovať diferenciaciu použitých liturgických termínov v paralelnom latinskom a cirkevnoslovanskom texte jeho liturgického výkladu¹³. Terminologická špecifickosť latinskej a byzantsko-slovanskej tradície sa podnes málo reflektuje v slovenskej liturgickej praxi. Keďže korpus skúmaných lexikálnych jednotiek¹⁴ presahuje rozsah našej práce, preto sme si vybrali iba štyri lexémy, na ktorých predstavíme ich paralelné sémantické a kontextuálne uplatnenie práve v kontexte byzantskej liturgickej tradície.

Prvú dvojicu termínov tvorí latinské (ďalej lat.) *ecclesia/ templum*, ktorú v cirkevnoslovanskom (ďalej csl.) paralelnom texte používa ako ЦЕРКОВЬ a храмъ.

Lexéma *ecclesia*, -ae, (f.) (gr. *εκκλησια*) sa v lat. slovníku nachádza vo význame národné zhromaždenie, snem; (kresťanská) obec, cirkev; meton. chrám¹⁵. Zároveň sa uvádza, že v prvom význame sa dotýka ľudí, nie budovy, stavby.

ЦЕРКОВЬ, -кви, (f.) (gr. *κυριακη*; lat. *circus*) Polnyj cerkovno-slavijskij slovar'¹⁶ uvádza lexému vo význame spoločenstvo nebeských i pozemných bytostí, t. j. anjelov a ľudí pod jednou hlavou – Kristom; spoločenstvo veria-

¹² Z tejto oblasti je známych viacero dvojjazyčných cirkevnoslovansko-latinských diel, o čom svedčí uplatňovanie dvoch jazykov v úradných zápisoch.

¹³ Západná cirkev vychádza z tradície Rímskej ríše, kde do roku 1965 bola liturgickým jazykom latinčina. Východná cirkev sa šírila z Byzancie, kde bol úradným jazykom grécky jazyk, čo sa prejavilo nielen v historickom kalendáriu, ale aj vo všeobecnej lexike.

¹⁴ Nomenklatúra cirkevných sviatkov, používaných nástrojov, bohoslužobných kníh, priestorov.

¹⁵ *Latinsko-český slovník*, eds. J. Pražák, F. Novotný, J. Sedláček, Praha 1948, s. 452.

¹⁶ Г. Дьяченко, *Полный церковнославянский словарь*, Москва 1993, s. 802.

cich v Krista; spoločenstvo svätých. KSSJ termín *cerkev* nepozná. *Cirkev*, *-kvi*, (f.) uvádza ako náboženskú organizáciu veriacich rovnakého vyznania. Pri termíne *kostol*, *-a*, (m.) sa uvádza jeho význam ako budova na (kresť.) bohoslužby, chrám. *Chrám*, *-u*, (m.) sa vykladá ako väčšia budova určená na bohoslužby, synonymum je *kostol*.

Bazilovič pojmy *Ecclesia* – ЦЕРКОВЬ vo svojom cirkevno-slovansko-latin-skom paralelnom texte používa:

I. *Ecclesia* – ЦЕРКОВЬ

a) *Cirkev* ako inštitúcia, univerzálna *cerkev* sa nachádza s prívlastkami *Sancta*/ СВЯТАА; *universalis*/ ВСЕА; *universalis Ecclesia*/ СОВОРНИА ЦЕРКОВЬ; *Ecclesiastica disciplina*/ ЦЕРКОВНИЙ ОУСТАВЪ; *Sancta Ecclesia Catholica*/ СВЯТЪИ ЦЕРКВИ СОВОРНОЙ; *Ecclesia Christi*/ ЦЕРКОВЬ ХРИСТОВА.

Príklady:

- 1) – *Semper etiam S. Augustino docente, Ecclesia pro defunctis oravit* (s. 87)¹⁷.
  - ВСЕГДА ТАКОЖДЕ СВЯТОМЪ АУГУСТИНОУ ОУЧАЩЪ ЦЕРКОВЬ ЗА ОУСОПШИХЪ МОЛАШЕСА.
- 2) – *Spirituali Sacrificio peracto, absolutoque Sangvi 'nis experto cultu, qui Deo per expiationis Hostiam exhibetur, eum tum demum pro universae Ecclesiae pace, pro totius mundi tranquillitate, pro Imperatoribus, et foederatis, pro infirmis, afflictisque obsecramus, denique pro quibuslibet subsidio indigentibus oramus, et hoc Sacrificium offerimus* (s. 101).
  - ДУХОВНОЙ ЖЕРТВЕ БЫВШЕЙ И СОВЕРШИВШЕСА БЕЗКРОВНОМЪ СЛЪЖЕНІЮ ЕЖЕ БОГЪ УЧИСТИТЕЛНЫМЪ ЗАКОЛЕНІЕМЪ ПРИНОСИТЕСА, СЕГО ПОТОМЪ У МИРЪ ВСЕА ЦЕРКВЕ, И ВСЕГУ МИРА ТИШИНЕ, ЗА ЦАРИ, ЗА СОБМИРЕННЫХЪ, ЗА НЕДЪГЮЩИХЪ И СТРАЖДЪЩИХЪ ПРОСИМЪ, НА КОНЕЦЪ ЗА ВСЕХЪ ТРЕВЮЩИХЪ МОЛИМСА, И СІЮ ЖЕРТВУ ПРИНОСИМЪ.
- 3) – *Habet Ecclesiastica disciplina, quod fideles noverint, ut cum Martyres eo loco recitantur ad Altare Dei* (s. 89).
  - ИМЪЕТ ЦЕРКОВНИЙ ОУСТАВЪ, ЧТО ВЪРНІИ ЗНАЮТЪ, ТАКУ ЕГДА МЪЧЕНИКИ ВЪ ТОМЪ МЪСТЕ ПОМИНАЮТСА ПРИ ПРѢТОЛѢ БОЖІИМЪ.

¹⁷ Strany uvádzame podľa vydania: Joannicius Bazilovits, op. cit.

- 4) – *Sacrificio 'rum quoque, quae in figuram erant, omnem veritatem hoc Altaris Sacrificium complectitur, primo quidem holocaustum est, quod panis et vini consumptione peragitur; quemadmodum in holocaustis ignis hostiam in supremi Divini Imperii obsequium vorabat, et absumebat, ita Sancti Spiritus, quem Sancta Ecclesia eum in finem invocat, ignis sua quidem significatione panem et vinum absumit utrumque mutando in corpus, et sanguinem Christi, qui Deo Patri infinitum obsequium praestat (s. 5).*
- ЖЕРТВЪ ТАКЪЖДЕ ТАЖЕ ВЪ СЪНЪКЪ (ОБРАЗОВАНІЕ) ВЫША, ВСЮ ИСТИННУ СІА ОЛТАРНАА ЖЕРТВА СОДЕРЖИТЪ; ПЕРВЕ ОЮБЪ ВСЕСОЖЖЕНІЕ ЕСТЬ ЕЖЕ ИЗТРЕВЛЕНІЕМЪ ХЛѢБА, И ВІНА СОВЕРШАЕТСЯ, ТАКОЖЕ ВЪ ВСЕСОЖЖЕНІИХЪ ОГНЬ ВЕЩЬ ПРИНЕСЕННЮ ВО СЛЪЖЕНІЕ ВЫСОЧАЙШАГЪ ВЛАДЫЧЕСТВА БОЖІА СНѢДАШЕ, И ИЗТРЕВЛАШЕ; СИЦЕ СВАТАГЪ ДЪХА ЕГОЖЕ СВАТАА ЦЕРКОВЬ НА СЕЙ КОНЕСЪ ПРИЗЫВАЕТЪ, ОГНЬ СВОИМЪ ОЮБЪ ЗНАМЕНОВАНІЕМЪ ХЛѢБЪ, И ВІНО ИЗТРЕВЛАЕТЪ, ОБОЕ ПРЕТВОРЕНІЕМЪ ХЛѢБА ВО ТѢЛО, И КРОВЪ: ХРѢТОВЪ, ИЖЕ БОГЪ ОЦЪ БЕЗКОНЕЧНОЕ СЛЪЖЕНІЕ ПРИНОСИТЪ.
- 5) – *Attendamus, haec communis Ecclesiae vox est (s. 85).*
- Коннимъ, сей ОБЩІЙ ЦЕРКВЕ глас естъ.
- 6) – *Monita, et preces pro fidelibus Diaconus dicit: ...sanctarumque Ecclesiarum pace [...] oremus deinde pro Sancta Ecclesia Catholica, et Apostolica per universum orbem terrarum diffusa... (s. 117).*
- Напоминенїа, и молитвы ѡ вѣрныхъ Дїаконъ глаголетъ: ...и сватыхъ Церквей мирѣ [...] помолимся прочее ѡ свѣтѣй Церкви соборной, и Аплской по всемъ земли крѣгѣ распространенной...

b) Cirkev ako kresťanské spoločenstvá jednotlivých národov, cirkev a jej obradová tradícia, pričom využíva plurál a prívlastky miesta, napríklad:

- 1) – *Consequitur, Liturgias, quibus utuntur Ecclesiae, et quae Sancti Jacobi, Sancti Marci, aliorumque Apostolorum nomine vulgatae sunt, ab iis scriptas non fuisse... (s. 79).*
- Послѣдуетъ, такъ Литургии, иже употребляютъ Церкви, и таже под именемъ Свѣтѣй Іаковѣ, Свѣтѣй Марка, и иныхъ Аплшвъ издавнїа (писанныа) сѣтъ, тѣми не была писанны...

- 2) – *In supernis Angelorum exercitus canunt Gloriam, in terris homines in Ecclesiis choros agentes, ad eorum exemplum eandem canunt gloriam...* (s. 89).
- Въ вышнихъ Ангелскій Говоръ поетъ слава, на земли людїе въ Церквахъ ликующе по образъ тѣхъ тѣюжде поютъ слава...
- 3) – *Jam S. Cyrillus rexit Ecclesiam Hierosolymitanam ab an. 350. vel 351o ad an. 386 qui eidem postremus fuit* (s. 97).
- Святый же Кѳриллъ оуправляше Церковь Иерусалимскѳ ѿ лѣта 350. или 351. даже до лѣта тѳс. еже въ ємѳ послѣднее.
- 4) – *Ecclesiastici et fideles conveniebant, ut corporis, et sanguinis Christi Domini Sacrificium offerent* (s. 83).
- Церковный причетъ, и правобѣрнїи собирахъса, еже бы тѣла, и Крове Хрѳта Гда жертвѳ приносити.

c) Možno sa stretnúť aj s použitím *ecclesia* / церковь во význame spoločensvo v chráme počas liturgie.

- 1) – *Invigilabit etiam populo, ut impediatur, ne dormiat, ne rideatur, ne rixetur, ne gestus edat, cum Ecclesia modestiam, circumspeditionem, et quae Dei verbo debetur, attentionem postulet* (s.109).
- Такожде да внимаєть народъ, еже возбранити ємѳ, да не спитъ, да не смѣется, да не сважаєтьса, да не безчинєтствєєтъ, понеже Церковь благоговѣнїє, цѣломудрїє, и словѳ Божїю подовающее вниманїє взыщєтъ.

d) Vyššie spomínané termíny používa nielen pre ľudské spoločenstvo, ale aj na označenie chrámového priestoru, ako napríklad:

- 1) – *Nec solum Ecclesia cum navi, sed etiam cum ovili comparatur, ubi pastor pro genere, aetate, forma capellas, et agnos collocat; ita in Ecclesia adolescentes seorsim, si locus adsit, locati esse, aut stare debent, seniores sedeant, sibique ad latera filiolos teneant, oportet* (s.109).
- Не точїю Церковь Кораблю, но и стадъ овчємѳ соравняєтьса, идѣже Пастырь по родъ, возрастъ, и образъ козлища, и агнцы вмѣщаєть (разполагаєть); сице въ Церкви юншшы ѿлѣченны особъ аще мѣсто єсть вмѣщенны быти или стоати имѣтъ. Старѣйшїй да сѣдатъ, и при бокѳ своемъ сыншвъ да держатъ.

- 2) – ...*januae autem custodientur, ne quis infidelis, aut non baptisatus in Ecclesiam in'grediatur...* (s. 111)¹⁸.
 – ...И ДВЕРИ ДА ХРАНАТСА, ДА НЕ КТО НЕВЪРНЫЙ, ИЛИ НЕКРЕЩЕНЪ ВЪ ЦЕРКОВЬ ВНИДЕТЪ...

II. *Ecclesia* – храмъ

Pri porovnaní hlavného prameňa, z ktorého Bazilovič čerpal, pozorujeme, že termín *templum* autor vo svojom rukopise zmenil na termín *Ecclesia* a v csl. paralelnom texte ho preložil termínom храмъ, ktorým označuje sakrálnu stavbu určenú na náboženské účely.

Bazilovič: *Tempore vero Sacrificii instante, postquam exhibuerit Praesidi consuetam reverentiam, Ecclesiam ingreditur, et Diacono junctus ter simul adorant ad Orientem, ante Sanctam portam coram Salvatoris, et Sanctissimae Deiparae Imagine, et ad utrumque Chorum pariter* (s. 180).

ВРЕМЕНИ ЖЕ ЖЕРТВЫ НАСТАВШЪ, ПОВНЕГДА СОВЕРШИТИ НАСТОЯТЕЛЮ ОБЫЧАЙНО ПОКЛОНЪ СОТВОРЪ ВО ХРАМЪ ВХОДИТЪ СЪ ДІАКОНОМЪ ВЪСПРЪ, ТРИЖДЫ ПОКЛАНЯЮТСА КЪ ВОСТОКЪ ПРЕДЪ СВАТЪМИ ВРАТЫ КО ОБРАЗЪ СПАСА, И ПРЕСВАТЫА БЦЫ, И КО ОБОИМЪ ЛИКМЪ ТАКОЖДЕ.

Goar: *Tempore vero sacrificii instante, postquam praesidi, quae fieri consuevit, reverentiam exhibuerit, templum ingreditur, et Diacono junctus, ter simul adorant ad orientem, coram Salvatoris, et sanctissimae Deiparae imagine: et ad utrumque Chorum pariter semel inclinant...*

Lexéma *templum*, -i, (n.) (gr. *τεμνω, τεμενος* – s významom odseknutý, oddelený priestor) prvotne označovala trám, drevenú búdu, neskôr štvoruholníkové miesto presne vymedzené a vyhradené na špecifický účel, predovšetkým na pozorovanie oblohy, alebo zeme. Postupne sa zmenil význam na zasvätenú bohu, v pohanskom prostredí aj viacerým bohom, chrám¹⁹.

Đačenkov slovník vysvetľuje храмъ (gr. *οικια* – *príbytok, dom*) ako útočisko a tiež ako posvätnú budovu, ktorá má presne určený spôsob stavby a vnútorné usporiadanie²⁰.

¹⁸ V uvedenom príklade označuje najmä chrám, ale i spoločenstvo, do ktorého ešte nepatria napr. katechumeni, prípadne neveriaci. Z toho dôvodu má východný obrad tzv. „vocerkovlenie – uvedenie do cirkvi“.

¹⁹ *Latinsko-český slovník*, s. 543; P. G. W. Glare, *Oxford Latin Dictionary*, Clarendon Press 1968, s. 1914.

²⁰ Г. Дьяченко, *op. cit.*, s. 794.

III. *Templum*

Latinský termín *templum* Bazilovič prekladá ako Церковь, či храмъ, vo význame chrámu, ako budovy určenej na náboženské účely.

a) Церковь ako chrám, čiže budova určená na bohoslužby.

- 1) – *Diaconi stent ad januas, quibus viri in templum ingrediuntur, et Subdiaconi ad januas, quibus mulieres, ne fidelis quisquam egrediatur, vel aperiatur janua tempore oblationis* (s. 285).
– Діаконы да стоаѣтъ при дверехъ, и ниже мѣжіе вхѣдѣтъ въ Церковь и Поддїаконы при дверехъ, и ниже жены, да не кто вѣрный исхѣдитъ или ѿверзѣтсѣ двери во время приношенїа.
- 2) – *Is enim ordo in tabernaculo, temploque servabatur* (s. 109).
– Сей во чинъ во скинїи, и въ Церкви Божой держшесѣ.
- 3) – *. /:lib. de Templ(o):/... (s. 267).*
– ... (кн. ѿ Церкви).
- 4) – *Sonabant Psalmi, et aurata tecta templorum in sublimi quatiebat Alleluja* (s. 281).
– Поухѣсѣ Псалмы и позлащенны покровы Церковныа на высотѣ вїаше Яллилїа.

b) храмъ sa v porovnaní s termínom Церковь používa najmä v liturgických modlitbách. V Bazilovičom výklade sa uplatňuje tiež ako lat. *mansio*, *-onis*, (f.)²¹ – *bydlisko, stanovište*.

- 1) – *Et Psalmum quinquagesimum recitat: Miserere mei Deus: Et dum suffumigat Sacrarium, et Templum totum ad Sanctum Tribunal rursus ingreditur...* (s. 194).
– І Псаломъ 50. глаголетъ въ немже и покадивъ, Свѣтилище же и храмъ весь, вхѣдитъ паки во Свѣтый Олтарь, и покадитъ Свѣтлю Трапезѣ паки...
- 2) – *Diacon(us): A d`huc rogamus pro fructum offerentibus beneficentibus, in hoc sacro et venerando Templo, laborantibus, cantoribus, et residuo adstanti populo a te magnam, et abundantem misericordiam expectante* (s. 219).
– Єще молимсѣ ѿ плодоносѣщихъ, и добродѣющихъ во свѣтѣмъ всечестнѣмъ храмѣ семъ трѣждающихсѣ, поющихъ, и

²¹ Na inom mieste prekladá *mansio* ako обители.

прѣстолицихъ людехъ ѡжидающихъ ѿ тебе великіа и богатыа милости.

- 3) – *Diac(onus): Pro Sancta Mansione /:seu Templo:/ et cum fide, et devotione, et timore Dei ingredientibus in eam. Dominum prece-mur* (s. 225).
- 4) – **Ѡ СВАТѢМЪ ХРАМѢ** семъ, и съ вѣрою благоговѣніемъ, и страхомъ Божіимъ входящихъ въ оны, Гдѣ помолимся.

c) храмъ vyjadruje tiež metonymický význam v zmysle duchovný priestrešok, príbytok.

- 1) – *...et his digne susceptis habeamus Christum in cordibus nostris habitantem, et efficiamur templum Sancti Spiritus* (s. 491).
- ...и пріемше ихъ достойнѣ, и мамы Хрѣта живѣща въ сердцахъ нашихъ, и вѣдетъ храмъ **СВАТАГѠ ТВОЕГѠ ДСѠА...**

IV. Missa

Latinský termín *missa* nachádzame v preklade ako csl. слѣжба, літѣргія.

Missa, -ae, (f.) ako prepustenie, omša pochádza z neskoršej lat. formulácie pri prepustení veriacich na konci omše západného obradu *Ite missa est*, ako informuje Bazilovič: *Signum illud Latinis est vulgatum: Ite Missa est.* (s. 427) / **ЗНАМЕНІЕ СІЕ ОУ ЛАТИНЪ ЕСТЬ ОБЫЧНОЕ: ИДИТЕ СЛѢЖБА ЕСТЬ, СИРѢЧЬ СОВЕРШИСЯ.**

Літѣргія (gr. *leitourgia*) pôvodne v užšom zmysle slova označovala verejný úrad, ktorý občan spravoval na vlastné náklady, v širšom zmysle akúkoľvek službu (vojenskú, manuálnu)²². V kresťanskej terminológii východného obradu sa liturgiou nazýva bohoslužba, počas ktorej sa pripomína tajná večera Ježiša Krista a vykonáva sa tajomstvo sv. prijímania.

Слѣжба (gr. *latreia*) v biblickej gréčtine ako úsluha, služba alebo uctievanie Boha v súlade s požiadavkami zákona Levitov, úkon posvätnej služby, bohoslužba; týmto termínom označuje väčšiu množinu úkonov. Bazilovič v diele *Tolkovanie* používa lat. *missa* v týchto prípadoch:

²² *The Terms Leitourgia*, [in:] Online Bible Study Suite, <<http://biblehub.com/greek/3009.htm>> (30.7.2015).

a) слѣжба

- 1) – *Explicat deinde Catechesi quinta, quid quid in Missa, Catechumenis abire jussis, in fidelium gratiam fit (s. 97).*
 – Толкѣетъ потомъ въ катихисисѣ потомъ, что либо въ слѣбѣ, по ѿпещеніи ѿглашенныхъ, вѣрбующихъ ради бываеетъ.

b) літургія – bohoslužobný cirkevný poriadok, služba; termín nájdeme napríklad v spojeniach *missa fidelium*/ літургія вѣрныхъ; *Missa Chrysostomi*/ літургія Златоустагъ; *Divina Missa Praesantificatorum*/ Бжественная літургія Преждѣосвященныхъ.

- 1) – *Quemadmodum Missa fidelium, ita etiam opus Liturgicum hoc, sub nomine Chrysostomi concinnatum, hinc incipit, videlicet. (s. 285).*
 – Икоже літургія вѣрныхъ, сице и дѣло сіе Літургическое под именемъ Златоустагъ сочиненное, ѿ здѣ начинается, сирѣчь.
 2) – *Concilia per Africam sub IV. Saeculi finem coacta sta'tuerunt, ut eae tantum preces in Missa dicerentur, quas Concilium recepisset, et approbasset (s. 151).*
 – Соборы въ Африцѣ при кончинѣ вѣка четвертагъ бывшии оузакониша, да бы си точію молитвы при літургии глаголалися который Соборъ воспріалъ, и подтвердилъ.
 3) – *Putant nonnulli Liturgiam Hispanicam originem suam a Romanis accepisse, Missae enim ordinem a Sancto Petro descendere, Sanctus Isidorus Hispalensis asserit (s. 163).*
 – Мнѣтъ нѣціи, такъ Слѣжба Испанская начало свое ѿ Римлянъ воспріалъ, и воспріалъ, ибо такъ слѣбвы чинъ ѿ Свѣтагъ Петра произыде, Свѣтый Исидоръ Испалинскій глаголетъ.

V nasledujúcich príkladoch možno v latinskom paralelnom texte doložiť synonymické uplatnenenie *missa* a *liturgia*, no v cirkevnoslovanskom paralelnom texte sa pri obidvoch uvádza iba termín літургія.

- 1) – *Missam incaeptam facta est?... Respondet Arcudius /:lib. 3. cap. 14.:/ Iteratur oblatio, immo triplicatur: Primo in praefatione Liturgiae, ubi Offertorium imperfectum celebratur (s. 297).*
 – Но чesъ ради сіа молитва Проскомидіи (Приношеніа) аще Приношеніе оуже и предъ началомъ літургии бысть? Ѣвѣщаеетъ

Аркѣдїй. (Книга 3. Глава 14.) Повторяется Приношенїе, паче же трегѣвное бываетъ: Первѣе предъ началомъ литургїи...

Taktiež vidíme synonymické zamieňanie csl. termínov *слѣжба* a *літургія* za lat. *missa*.

- 2) – /:lib. 4. *Myst(eriorum) Missae c(ap). 30.:/* (s. 395).
– книга 4. ѿ Таинственной слѣбвы глав. 30.
- 3) – /:explic(ationis) *Missae Tom. II. Disser(tatione) IIIa a pag. 96a usque 117.:/*
– (Толк. Літур. Томъ 2. Разглаг. 2. ѿ листа 96. даже до лис. 117).

c) V súvislosti s vyššie spomenutým termínom *missa*, v Bazilovičovom diele sa nachádza spojenie *missa Sacrificium*, ktoré je do csl. preložené pomocou termínov *слѣжба*; *жертва*; *Слѣжба Божественныѧ*; *жертва Литургическаѧ*, ktoré je najfrekvencovanejšie. Podľa významu možno v použití spojenia *missa Sacrificium* identifikovať tieto významy:

– *služba, liturgia*

- 1) – *Quamobrem Missae Sacrificium nihil est aliud, quam Christi ipsius Ecclesiaeque Sacrificium unum et verum externum Sacrificium...* (s. 53).
– Слѣбѣ ради слѣбвы на ино что есть, точїю Хрїста самагѡ, и Церкви жертва есть, єдина, и истинна жертва...
- 2) – *Contra Missae Sacrificium adversarii opponunt sequentia* (s. 53).
– Противѣ Слѣбвы Божественныѧ противницы глаголютъ слѣдѣющаѧ.

– *úkon v liturgii, nekrvává obeta, obetovanie*

- 1) – *Sancta antiquitas de incruento hocce Missae Sacrificio nunquam dubitaverat:...* (s. 53).
– Свѣтаѧ древность ѡ безкровной сей жертвѣ никогдаже ѡсомнѣваша:...
- 2) – *In Sacrificio Missae...* (s. 405).
– Въ жертвѣ Литургической...

V. Liturgia

Ďalší termín, na ktorý upriamime pozornosť, je lat. termín *liturgia*, ktorý sa v csl. paralelnom texte uplatňuje ako termín *літургія* a *слѣжба*. Pôvod

týchto slov sme si už vyššie opísali. Napriek tomu, že vo väčšine prípadov sa používajú ako synonymné termíny, predsa na niektorých miestach nájdeme odchýlky, napríklad:

a) літѹргіа

- 1) – ...*Tempus celebrandi Liturgiam*... (s. 147).
– ...**ВРЕМЯ СЛѢЖЕНІА ЛІТѢРГІИ**...
- 2) – *Liturgia deinceps hora tertia vulgo celebrata est, ex sanctione ut pro certo habitum, Sanctorum Pontificum Telesphori, et Damasisci* (s. 149).
– **ЛІТѢРГІА ПОЗДѢ ВЪ ЧАСЪ ТРЕТІЙ ОБЩЕ СОВЕРШАШЕСА ѿ ОУСТАНОВЛЕНІА СВЯТЫХЪ АРХІЕРЕЕВЪ ТЕЛЕСФОРА, ДАМАЗА.**
- 3) – *Proclus Constantinopolitanus Episcopus Jacobum scripsisse Liturgiam primus perhibuit*... (s. 167).
– **ПРОКЛЪ КОНСТАНТИНОПОЛСКІЙ ЕПЪ ПЕРВЫЙ ПОВѢТСТВЕТЕТЬ, ТАКЪ ІАКОВЪ НАПИСА ЛІТѢРГІЮ...**

b) слѢжба

- 1) – *Liturgia Hispanica veteri*... (s. 163).
– **ѿ СЛѢЖВѢ ІСПАНСКОЙ ДРЕВНЕЙ...**
- 2) – *Putant nonnulli Liturgiam Hispanicam originem suam a Romanis accepisse, Missae enim ordinem a Sancto Petro descendere, Sanctus Isidorus Hispalensis asserit* (s. 163).
– **МНАТЪ НѢЦІИ, ТАКЪ СЛѢЖБА ІСПАНСКАА НАЧАЛО СВОЕ ѿ РИМЛАНЪ ВОСПРІАТЪ, ИБО ТАКЪ СЛѢЖВЫ ЧИНЪ ѿ СВЯТАГО ПЕТРА ПРОИЗЫДЕ, СВЯТЫЙ ІСІДОРЪ ІСПАЛИНСКІЙ ГЛАГОЛЕТЪ.**
- 3) – *Divina Liturgia Sancti Jacobi Apostoli, et Fratris Domini, seu Missa Ecclesiae Hierosolimitanae (!). Quia autem Liturgia haec extra usum est, ab ejus descriptione supersedendum hoc loco esse duxi, sed post alias in usu habitas* (s. 167).
– **БОЖЕСТВЕННАА ЛІТѢРГІА СВЯТАГО ІАКОВА АПЛА, И БРАТА ГДНА, ИЛИ СЛѢЖБА ЦЕРКВЕ ІЕРУСАЛИМСКІА. Я ПОНЕЖЕ СЛѢЖБА СІА ВНѢ ОУПОТРЕБЛЕНІА ЕСТЬ СЪДИХЪ ЗДѢ СІЮ НЕ ПИСАТИ, НО НА ИНОМЪ МѢСТѢ, ПО ИНЫХЪ ЛІТѢРГІАХЪ ВО ОУПОТРЕБЛЕНІИ СЪСЫХЪ.**

Záver

V príspevku sme analyzovali vybrané termíny späté s liturgiou východného obradu: *Ecclesia*/ ЦЕРКОВЬ, *Templum*/ ЦЕРКОВЬ, храмъ, *Missa*/ слѣжба, λιτὺργια a lat. *liturgia*/ λιτὺργια, слѣжба; ktoré Joannikij Bazilovič vo svojom diele *Tolkovanije/ Explicatio* používa vo viacerých kontextoch.

Termín *ecclesia* v Bazilovičovom výklade sa spája s cirkevnoslovanským termínom ЦЕРКОВЬ a храмъ. Zároveň tento termín *ecclesia*/ ЦЕРКОВЬ používa v štyroch významoch, keď opisuje cirkev ako náboženské spoločenstvo všetkých kresťanov, predovšetkým s prívlastkami *Sancta*/ СВЯТАА, *Ecclesia Christi*/ ЦЕРКОВЬ ХРІТОВА; *universa Ecclesia*/ ВСЕА ЦЕРКОВЬ. Druhýkrát sa vyskytuje vo význame cirkev ako usporiadané spoločenstvo kresťanov podľa obradu, či národnosti, ktoré užšie špecifikuje adjektívom, napr. *Ecclesia Hierosolymitana*/ ЦЕРКОВЬ ІерусалимскаА. Tento termín nachádzame aj v pluráli. Ďalší význam termínu, ktorý sa však v Bazilovičovom *Tolkovaniju* nachádza iba dvakrát, označuje konkrétne chrámové spoločenstvo počas slávenia liturgie. Skupinu myšlienkových obsahov tohto termínu uzatvára význam, ktorý označuje cirkev, ako stavbu, chrám a prirovnáva ju k lodi, alebo košiaru, kde pastier rozdeľuje svoje stádo na ovce a kozy podľa rodu a veku. Cirkevnoslovanský termín храмъ, čiže budova určená na slúženie bohoslužobných obradov, sa vo význame *ecclesia* vyskytuje iba raz.

Frekventovanejšie v tomto význame sa v latinskom texte používa výraz *templum*. V csl. texte pritom variujú lexémy ЦЕРКОВЬ a храмъ. Ustálenosť významovej paralely lat. termínu *templum* a csl. храмъ možno nájsť predovšetkým v liturgický modlitbách. Iba raz sa pri slove *templum* uplatňuje aj doplňujúci význam *Sancta Mansione*, „svätý príbytok“. Okrem významu chrámu ako bohoslužobného priestoru sa stretneme aj s preneseným významom pomenovania chrámu – príbytok Svätého Ducha, ktorý prebýva v nás. Keďže Bazilovič pri koncipovaní svojho výkladu čerpal z niekoľkých ďalších zdrojov, možno zistiť, že Bazilovič termín *templum*, vyskytujúci sa práve v diele Goara, zmenil na grécky výraz *Ecclesia* (v csl. podobe termínom храмъ). Z uvedeného vyplýva, že vo všeobecnosti termínom *ecclesia*/ ЦРКОВЬ Bazilovič označuje prevažne cirkevné spoločenstvo na rôznej úrovni a termínom *templum*/ храмъ označuje príbytok, chrám.

Ďalší termín je lat. *missa*, ktorý nachádzame v cirkevnoslovanských podobách termínov слѣжба a λιτὺργια, ktoré sú vo väčšine prípadov ekvivalenty. Termín *missa*/ λιτὺργια rozvíja prívlastňovacím genitívom autora, ktorému sa

bohoslužba pripisuje, ako napr. *Missae Chrysostomi*/ λιτουργία Χρυσόστομου; alebo genitívom vysvetľovacím, ak ide o liturgiu vopred posvätených darov, *Divina Missa Praesantificatorum*/ Божественная литургия Преждеосвященныхъ. V tomto prípade liturgie je potrebné upozorniť na používanie adjektíva *Divina*/ Божественная, keďže existuje niekoľko teologických názorov na to, či takýto druh liturgie, ktorý je bez anafory, sa môže považovať za božský.

S termínom *missa* súvisí aj výraz *Missae Sacrificium*, ktorý sa prekladá pomocou variantných výrazov, napr. сѣжба; Сѣжба Божественная; жертва; жертва Литургическая. Podarilo sa nám ukázať, že božská služba (liturgia) je obeta (žertva) samotného Krista a cirkvi. Druhý význam tohto termínu predsatvuje liturgický úkon – obetovanie. Vo výraze *Missae Catechumenis* sa cirkevnoslovanský preklad ѿпсѣтъ (ѿглашеннымъ), využíva ako doslovný latinský preklad slova *missa*.

Posledným analyzovaným termínom je *liturgia*, ktorý obdobne ako termín *missa* poznáme v cirkevnoslovanskej podobe λιτουργία – bohoslužba, alebo ako сѣжба. Ak Bazilovič hovorí o miestnej liturgii či liturgickej tradícii, výraz *liturgia*/ сѣжба rozvíja pomocou adjektíva, napr. *Liturgia Hispanica*/ Сѣжба Испанская; *Liturgia Gallicana*/ Сѣжба Францская. Pri zohľadnení vyššie spomenutej skutočnosti o používaní *missa*/ λιτουργία a *liturgia*/ сѣжба sa nám ukazuje, že v csl. paralelnom texte môžeme odlišiť aj zdanlivo synonymické používanie *liturgia*/ λιτουργία:

lat.	=	csl.
<i>Missae</i> + privlastňovacie adjektívum osoby		Λιτουργία + privlastňovacie adjektívum osoby
<i>Missae Chrysostomi</i>		Λιτουργία Χρυσόστομου
<i>Liturgia</i> + privlastňovacie adjektívum miesta		сѣжба + privlastňovacie adjektívum miesta
<i>Liturgiam Hispanicam</i>		Сѣжба Испанская

Z porovnania variantných lat. termínov *missa* a *liturgia* možno usúdiť, že sú prevažne synonymné, ako vidíme z príkladu, kde v jednej vete lat. *missam incaeptam/ praefatione Liturgiae* sa v cirkevnoslovanskom texte prekladá ako начало Литургии. Nakoľko lexéma *missa* (*prepustenie*) je diferencovaná nielen etymologicky, ale aj sémanticky, čím identifikuje a odlišuje najsvätejšiu bohoslužbu západného obradu a *liturgia* – z gréčtiny pochádzajúci pendant, ktorý v širšom zmysle slova môže označovať viacero bohoslužobných ceremónií,

Bazilovič ich prevažne nesýstémovo zamieňa, čo by sme mohli pripísať vplyvu štúdií na latinských školách.

Liturgický jazyk je prejavom konfesionalnej identity. Hoci Juraj J. Bazilovič absolvoval štúdiá na latinských školách a väčšinu svojich diel písal po latinsky a aj pri písaní svojich teologicko-liturgických prác vychádzal z latinsky písaných príručiek, napriek tomu vo svojom diele o výklade liturgie nepreberal latinskú terminológiu do cirkevnoslovanského textu. Dokonca v latinsky písanej časti zamieňa termíny z lat. západnej obradovej terminológie za gréckde ekvivalenty, čo môže súvisieť so skutočnosťou, že sa snažil poukázať na to, že pre zachovanie identity byzantského liturgického obradu slovanskej tradície úplne postačuje cirkevnoslovanský jazyk.

Ideological clash of Latin and Church Slavonic ceremonial terminology in the work of Juraj Joannikij Bazilovič

Mária Strýčková

Valuable resource of the west – east cultural language confrontation from the turn of the 18th and 19th century is latin-churchslavonic liturgical work of Juraj Joannikij Bazilovič, *Толкованіе цѣнныа Литургіи Новаго Закона истинныа безкрѣвныа Жертвы* (*EXPLICATIO Sacrae Liturgiae Novae Legis veri Incruenti Sacrificii*), which is the largest liturgical commentary of Transcarpathian provenience. In this paper we analyzed the selected terms *Ecclesia* / Цр̑ковь, *Templum* / Цр̑ковь, храмъ, *Missa* / сл̑жба, Литургіа and *Liturgia* / Литургіа, сл̑жба. In spite of the fact that the author used latin written works, he doesn't latinize church-slavonic, however he contrarily replaced in latin part terms from west liturgical terminology by Graecism, for example *templum/ ecclesia*. While mainly using terms *missa/ liturgia* a Литургіа / сл̑жба synonymically, in some cases appears feature, that differs using mentioned words. *Missa* with possessive adjective of person is translated as Литургіа, for example *Missa Chrysostomi/ Литургіа Златоустароу* and latin term *liturgia* together with possessive adjective of place is used in churchslavonic version as сл̑жба, as we can see for example *Liturgia Hispanica/ Сл̑жба Испанскаа*.

Идейный конфликт латинской и церковнославянской обрядовой терминологии в произведениях Юрая Иоанникия Базиловича.

Мария Стричкова

Редким источником соприкосновения восточной и западной культур речи на переломе XVIII–XIX вв. является латинско-церковнославянское литургическое произведение Юрая Базиловича, *Толкóваніе є́ціенныхъ Літѣргіи Новаго́ Закона ѿстинныхъ Безкрóвныхъ Жертвы* (*EXPLICATIO Sacrae Liturgiae Novae Legis veri Incruenti Sacrificii*), которое является крупнейшим литургическим комментарием Закарпатского происхождения. В этой статье мы проанализировали выбранные понятия *Ecclesia*/ Цр̑ковь, *Templum*/ Цр̑ковь, храмъ, *Missa*/ слѣжба, Літѣргіа и *Liturgia*/ Літѣргіа, слѣжба. Несмотря на то, что автор опирался на пособия, написанные на латинском языке, в церковнославянском тексте он не использует латинизмы, а заменяет их церковнославянскими понятиями, или же библейскими грецизмами. При использовании большей частью синонимических понятий *missa*/ Літѣргіа и Літѣргіа / слѣжба наблюдаем явление, которое дифференцирует использование этих слов. *Missa* с притяжательным прилагательным через отношение к лицу переводит Літѣргіа, напр. *Missa Chrysostomi* / Літѣргіи Златоѣстаго́ и *liturgia* с притяжательным прилагательным через отношение к месту находим в качестве слѣжба, напр. *Liturgiam Hispanicam* / слѣжба Испáнскаѧ.

Slovenská akadémia vied, Bratislava, <maria.stryckova@savba.sk>.